

М 36

3141-р

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА**

МАХІНЬКО АННА ІВАНІВНА

УДК 373.5.001.73 «1991/2010»

**РЕФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ
В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ (90-ті роки ХХ століття –
початок ХХІ століття): ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ**

07.00.01 – історія України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

НБ НПУ

100068508

Київ – 2011

7601

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії України Національного університету біоресурсів і природокористування України, Кабінет Міністрів України.

Науковий керівник

кандидат історичних наук, професор
Коломієць Сергій Сергійович,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
завідувач кафедри історії України.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
Головко Микола Леонтійович,
Академія праці і соціальних відносин
Федерації профспілок України,
ректор;

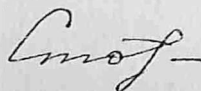
доктор історичних наук, доцент
Гуз Анатолій Михайлович,
Національна академія
Служби безпеки України,
завідувач кафедри організації захисту
інформації з обмеженим доступом.

Захист відбудеться “21” серпня 2011 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “17” листопада 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. А. Стоян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. З набуттям Україною незалежності сформувались нові підходи у вивченні історії розвитку і ролі освіти, яка не тільки визначає рівень відтворення інтелектуального потенціалу суспільства, а й є беззаперечною умовою для подальшого соціально-економічного та науково-технічного прогресу. Відтак, освіта має випереджальний характер, оскільки значною мірою вона визначає орієнтири реформування галузей економіки та інших сфер людської діяльності.

Об'єктивні реалії сучасності – це подальша розбудова української державності та громадянського суспільства, становлення ринкової економіки, демократична європейська перспектива та долучення до світового науково-технічного й культурного прогресу. Саме вони визначають напрями розвитку освіти у майбутньому і зумовлюють її реформування.

Законами України «Про освіту» і «Про загальну середню освіту» визначено шляхи реформування суспільних відносин у галузі навчання та виховання молодих громадян України. Державною національною програмою «Освіта: Україна XXI століття» визначена стратегія перспективного розвитку освіти і, відповідно, тактика змін та підходів до змісту, форм навчально-виховного процесу.

На сьогодні реформування вимагає й загальна середня освіта як складова частина вітчизняної освіти в цілому, одна з головних ланок процесу безперервної освіти. Знання, які отримує молода людина у загальноосвітньому навчальному закладі, відображають якісний стан освітньої справи, а також є базовими для подальшого навчання та самовдосконалення особистості. Реалії інформаційного суспільства вимагають від випускника ґрунтовних знань та вмінь застосовувати їх на практиці.

На сучасному етапі розбудови Української держави постала потреба у реформуванні сфери загальної середньої освіти. Цей процес є неоднозначним, оскільки існують певні суперечності щодо стратегії і напрямів реформування системи середньої освіти. Важливим напрямом дослідження історичної науки є вивчення вітчизняного педагогічного досвіду та світових надбань у зазначеній сфері. У зв'язку з цим важливим є узагальнення досвіду реформування загальноосвітньої школи, що за результатами вивчення історичної, педагогічної та культурологічної літератури залишається малодослідженим і недостатньо висвітленим. Саме це й зумовлює наукову значущість теми дисертаційного дослідження: «Реформування загальноосвітньої школи в незалежній Україні (90-ті роки XX ст. – початок XXI ст.): історичний аспект».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в рамках комплексної програми «Соціально-економічні перетворення в українському селі (друга половина XX ст. – початок XXI ст.): історичний аспект» (державний реєстраційний номер 0102V001683), що розробляється науковцями кафедри історії України Національного університету біоресурсів і природокористування України. Тему дисертації

затверджено Вченою радою Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол № 9 від 27 червня 2007 р.).

Об'єктом дисертаційного дослідження є загальна середня освіта України як один із ключових чинників соціально-економічних та суспільно-політичних перетворень зазначеного періоду.

Предмет дослідження – процес реформування мережі загальноосвітніх навчально-виховних закладів за умов здійснення демократичних перетворень сучасного суспільства.

Територіальні межі дослідження охоплюють Україну в її сучасних державних кордонах.

Хронологічні рамки. Тему дисертаційного дослідження хронологічно окреслено періодом 90-х років ХХ ст. та першими роками ХХІ ст. Прийняття у 1990 р. Декларації про державний суверенітет та подальші кроки на шляху державної розбудови, які завершилися проголошенням незалежності України, визначили нижню хронологічну межу роботи. Верхньою межею дослідження є 2010 р. – проміжний етап процесу реформування системи загальної середньої освіти.

Метою дослідження є висвітлення особливостей процесу розвитку загальної середньої освіти в умовах її реформування.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких основних завдань:

- з'ясувати сучасний стан наукової розробки проблеми процесу розвитку загальної середньої освіти в умовах її реформування, здійснити аналіз джерельної основи дослідження;
- здійснити аналіз сучасної нормативно-правової бази загальної середньої освіти, визначити основні концептуальні засади реформування вітчизняної школи;
- проаналізувати зміни у мережі вітчизняних загальноосвітніх закладів, звернувши увагу на склад учнівського контингенту, за умов реформування загальної середньої освіти;
- дослідити зміни у складі педагогічного загалу середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів незалежної України;
- прослідкувати зміни форм і методів навчального процесу, модернізацію критеріїв оцінювання успішності учнів;
- визначити тенденції й перспективи розвитку сучасної системи загальної середньої освіти, сформулювати рекомендації щодо подальшого вдосконалення вітчизняної загальноосвітньої школи.

Методологічною основою дисертаційної роботи є принципи об'єктивності, науковості, історизму, цивілізаційності, пріоритету загальнолюдських цінностей. У дослідженні використані такі загальнонаукові та спеціально-історичні методи: конкретно-пошуковий (при залученні нових джерел та використанні архівних матеріалів, монографічної літератури, періодичних видань, статистичних збірників та ін.); історико-хронологічний (вивчення історії освітньої реформи у незалежній Україні); порівняльно-

історичний (застосовувався при зіставленні типів загальноосвітніх навчальних закладів, форм та методів навчально-виховного процесу в них, систем оцінювання тощо); історико-географічний (вивчення специфіки розвитку сільської школи); формально-юридичний (визначення особливостей освітнього законодавства сучасної Української держави, аналіз положень нормативно-правової бази і визначення прогалів у вітчизняному законодавстві); статистичний метод (використовувався при аналізі мережі загальноосвітніх навчально-виховних закладів, їх типів, чисельності педагогічних працівників та учнів в них, співвідношенні мов, якими ведеться викладання, змінності навчання у вітчизняних школах, комплектації їх комп'ютерною технікою тощо). Важливе місце посідає системний підхід, застосовуються методи аналізу і синтезу, поєднуються історичний і логічний підходи, методи емпіричних досліджень під час вивчення та аналізу документів, використання статистичних показників, а також методи класифікації та типологізації при складанні діаграм, викладенні матеріалу, який стосується функціонування загальноосвітніх навчальних закладів. Робота має міждисциплінарний характер, оскільки в ній використано не тільки суто історичні дані, а й педагогічні, юридичні, соціологічні та економічні.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що вперше розроблено актуальну тему, яка досі не набула всебічного висвітлення у вітчизняній історичній науці. На основі вивчення опублікованих джерел, літератури, архівних матеріалів, переважна більшість матеріалів яких вводяться до наукового обігу вперше, здійснено комплексне дослідження історії реформування загальноосвітньої школи в Україні у 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст. Це дало змогу розкрити і систематизувати зміст модернізації середніх навчально-виховних закладів, що полягає в участі як держави, так і суспільства у процесі реформ. Обґрунтовано зміни нормативно-правових основ радянського часу на сучасне законодавство, притаманне інформаційному суспільству. Визначено шляхи перетворень у середній школі на засадах поєднання традиційного та інноваційного розвитку. Досліджено процес пошуку шляхів реформування загальноосвітньої школи в контексті цивілізаційного розвитку суспільства. Зроблено висновок щодо наявності у життєдіяльності освітньої сфери засад, як пострадянського, так і модернового часу, де переважає тенденція до розвитку освіти європейського типу.

Практичне значення роботи полягає у тому, що її основні положення, фактичний матеріал і висновки можуть бути використані дослідниками новітньої історії України при написанні узагальнюючих праць з історії вітчизняної школи, при підготовці спеціальних праць з історії освіти сучасного періоду, навчальних посібників, підручників, курсів лекцій у вищих навчальних закладах, а також у можливості використання теоретичних положень, фактичного матеріалу та висновків і рекомендацій дисертації організаторами і керівниками освіти різних рівнів, науковими та науково-педагогічними працівниками, для удосконалення професійної підготовки фахівців у галузі освіти. Зокрема, історичний аналіз процесу розвитку й реформування загальної

середньої освіти України, їх об'єктивне оцінювання можуть бути використані для моніторингу у шкільній сфері.

Особистий внесок полягає у постановці наукової проблеми і самостійному комплексному пошуку її розв'язання, що дає змогу всебічно осягнути суть та цілі реформи системи загальної середньої освіти в процесі трансформації суспільно-політичного та економічного життя України.

Наукові результати і висновки, що виносяться на захист, отримані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження було апробовано на засіданнях кафедри історії України Національного університету біоресурсів і природокористування. Висвітлювались на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні політичні та соціально-економічні проблеми історії України» (Київ, 2008), V Міжнародній науково-практичній конференції «Динаміка сучасної науки – 2009» (Софія, 2009).

Публікації. За матеріалами дисертації опубліковано чотири статті у наукових виданнях, зареєстрованих ВАК України як фахові зі спеціальності «Історичні науки». Усі статті написані без співавторства.

Структура роботи зумовлена характером і змістом проблеми, що досліджується. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів (10 підрозділів), загальних висновків, додатків і списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи становить 229 сторінок, з яких 191 сторінка основного тексту. Список використаних джерел та літератури налічує 348 найменувань і поданий на 32 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обгрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено хронологічні та територіальні межі, мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення, зв'язок дослідження з науковими програмами та планами, особистий внесок здобувача, містяться відомості про структуру і обсяг роботи.

У **першому розділі «Джерелознавчий та історіографічний огляд проблеми»** проаналізовано архівних матеріалів, джерел з теми дослідження, розкрито сучасний стан і рівень наукової розробки теми.

Основа **джерельної бази** дисертаційного дослідження становить широкий спектр джерел, як опублікованих раніше, так і виявлених в архівах дослідником.

Усі джерела умовно поділено на декілька груп. До *першої групи* віднесено архівні документи. Серед них слід виділити такі основні підгрупи: 1) матеріали 166 фонду Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУУ), які висвітлюють розвиток загальноосвітніх закладів періоду незалежності України у 90-х рр. XX – початку XXI ст.; 2) матеріали

відомчих архівів Міністерства освіти і науки України, Науково-методичного центру загальної середньої освіти Міністерства освіти і науки України; 3) матеріали поточного архіву Києво-Святошинської районної ради Київської області; 4) матеріали поточного архіву еколого-природничого ліцею № 116 м.Києва. Описи фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ф. 166), відомчих архівів Міністерства освіти і науки України (ф. 116), Науково-методичного центру загальної середньої освіти Міністерства освіти і науки України дали змогу дослідити основні засади державної політики в галузі загальної середньої освіти, зміни в структурі вітчизняної шкільної мережі, чисельності педагогічних кадрів та учнівського контингенту у середніх навчальних закладах. У матеріалах поточного архіву Києво-Святошинської районної ради Київської області відображено регіональні особливості функціонування загальноосвітніх шкіл та реалізацію державної політики на місцевому рівні. Особливості функціонування загальноосвітнього закладу у досліджуваній період відображено у документах фонду поточного архіву еколого-природничого ліцею № 116 м.Києва. Другу групу джерел становлять нормативно-правові документи вищих органів влади та управління України – Верховної Ради, Президента, Кабінету Міністрів. Цими документами регулюються напрями діяльності державних установ, організацій в усіх сферах повсякденного життя, в тому числі і діяльність середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів України. Це джерела, в яких проблеми реформування системи загальної середньої освіти висвітлено в контексті державної політики та стратегії розбудови громадянського суспільства, переходу від індустріального до інформаційного суспільства. До третьої групи джерел віднесено документи діловодства, що рееструють безпосередню діяльність установ щодо виконання завдань державної освітньої політики, які впливають із нормативних актів вищих органів влади та управління. Окрему підгрупу документації становлять матеріали, в яких висвітлюється діяльність керівних органів державної влади та управління, органів місцевого самоврядування, установ і організацій, ухвалені ними рішення. До цієї підгрупи належать постанови та рішення міністерств і відомств, безпосередньо підпорядкованих Кабінету Міністрів, Президенту України. Серед міністерств – Міністерство освіти (з 1999 р. – Міністерство освіти і науки України). Четверта група джерел – це інформаційні довідники, статистичні збірники, які містять матеріали про динаміку змін у системі загальної середньої освіти України, чисельність загальноосвітніх закладів, їх типи, склад педагогічних працівників та учнів середніх навчально-виховних закладів. До них належать статистичні щорічні бюлетені Державного комітету статистики України, довідники, які видаються Міністерством освіти і науки України. Цінність таких джерел полягає у тому, що вони вміщують фактологічний матеріал, який доповнює загальну картину розвитку і процесу реформування середньої освіти. До п'ятої групи джерел віднесено матеріали науково-практичних конференцій, семінарів, слухань з питань розвитку і вдосконалення середньої освіти, обміну досвідом у впровадженні інноваційних технологій у навчально-виховний

процес¹. У цьому виді джерел містяться основні положення новітніх методик навчання, результати нововведень у навчально-виховний процес, дискусії щодо нових форм навчання. *Шоста група* документів містить матеріали періодичних видань, що висвітлюють різноманітні аспекти реформування вітчизняної середньої освіти. Своєрідність цього виду джерел полягає у тому, що в них відображаються новітні методики навчання, результати нововведень у навчально-виховний процес, дискусії щодо нових форм навчання.

Із зазначених матеріалів, виявлених в архівах, відібрані, систематизовані та проаналізовані найбільш типові. Зібрані статистичні дані використано при складанні діаграм.

Таким чином, джерельна база є достатньою, а її комплексне використання дало можливість всебічно висвітлити зміни у системі загальної середньої освіти у досліджуваній період.

Історіографічний огляд проблеми дослідження. Аналіз стану наукової розробки теми вказує на те, що над вирішенням її різноманітних аспектів працюють дослідники з різних галузей науки. Вивчення питання реформування вітчизняної загальноосвітньої школи має практично складний і теоретично дискусійний характер.

Усі наукові доробки умовно можна розділити на три групи. Перша – праці, в яких містяться загальні концептуально-методологічні засади загальної середньої освіти. Тут подані теоретичний аналіз основних понять, характеристика системи загальної середньої освіти, її основні засади та правові основи, висвітлюються напрями реформування загальноосвітньої школи². Друга – праці, в яких розкрито особливості становлення української національної

¹ Інноваційні технології навчання та виховання дітей з особливими потребами. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (16 – 18 травня 2006 р., м.Київ) / упоряд. В.Осадченко. – К., 2006; Проблеми освіти в суспільстві ноосферної епохи (освіта сталого розвитку): Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 квітня 2007 р., м.Київ) / ред. І.Мартинюк. – К., 2007; Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в європейський освітній простір. Матеріали регіонального науково-практичного семінару (22 – 23 травня 2007 р., м.Тернопіль) / ред. Г.Терещук. – Тернопіль, 2007; Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій. Матеріали міжнародної наукової конференції (20– 21 лютого 2008 р., м.Суми) / упоряд. М.Жук. – Суми, 2008.

² Енциклопедія освіти / В.Кремінь (гол. ред.) – К., 2008; Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття: у 3 кн. / В.Литвин, В.Андрущенко, А.Гуржій та ін. – К., 2004; Стратегія реформування освіти в Україні / Упор. В.Лусь. – К., 2003; Проблеми і перспективи розвитку середньої освіти в Україні / О.Коловіцкова, Ю.Луковенко, В.Нікітін та ін. – К., 2004; Вишневський О. На шляху реформ. Актуальні питання сучасної української освіти та змісту виховання. Вибрані науково-публіцистичні праці / О.Вишневський. – Д., 2005; Кремінь В. Освіта і наука в Україні: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / В.Кремінь. – К., 2003; Присяжнюк Ю. Українська освіта як традиційне явище в умовах модернізації (історико-антропологічне дослідження) / Ю.Присяжнюк. – Ч., 2005; Андрущенко В. Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю. / В. Андрущенко. – К., 2008.

школи, проведення освітніх реформ на різних етапах вітчизняної історії³. Автори цих праць аналізують процес реформування в минулому, проводять історичні паралелі. Третя – спеціальні монографічні та колективні дослідження з окремих проблем вітчизняної шкільної освіти⁴.

Авторами низки праць з питань реформування вітчизняної середньої освіти є ті, хто безпосередньо займається шкільною справою, працюючи на різних її рівнях від середнього навчального закладу до вищих управлінських ланок, прагнуть змін у шкільній сфері, бачать недоліки та прорахунки⁵. Їхній практичний досвід особливо цінний для осмислення і аналізу результатів реформ у сфері загальної середньої освіти на сучасному етапі.

Підставою для значної активізації вивчення досвіду реформування середньої школи є загальні зрушення у суспільно-політичному житті країни, розбудова незалежної Української держави, курс на інтеграцію до європейського і світового співтовариства. Аспекти реформування загальної середньої освіти досліджуються науковцями Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Зокрема, загальнотеоретичні, методичні питання реформування школи, історія освіти розглядаються в працях І.Дробота («Підвищення якості освіти – визначальний чинник подальшої розбудови української держави»), «Освіта: перспективи України у роки Другої світової війни»), В.Борисенка («Боротьба демократичних сил за народну освіту на Україні в 60 – 90-х рр. XIX ст.»), Т.Ладиченко (розробка методичного комплексу для учнів і педагогів середніх шкіл з історичної дисципліни) та інших вчених.

³ Усатенко Т. Українська національна школа: минуле і майбутнє / Т.Усатенко. – К., 2003; Кононенко П. Українська освіта у світовому часпросторі. – К., 2007; Поступ до рідної школи: Історико-педагогічні нариси / П.Сікорський, Д.Герцюк, М.Лицьовський та ін. – Львів, 1998; Табачник Д. Україна освітня: історія, персоналії, поступ / Д.Табачник. – К., 2007; Березівська Л. Реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті / Л.Березівська. – К., 2008; Сірополко С. Історія освіти в Україні / С.Сірополко. – К., 2001; Освіта України і науково-технічний прогрес: історія, досвід, уроки / В.Курило, В.Шепетько. – К., 2006; Огнев'юк В. Осягнення освіти: підсумки XX століття / В.Огнев'юк. – К., 2003.

⁴ Коберник О. Навчально-виховний процес у сільській загальноосвітній школі: сутність, проектування, організація / О.Коберник. – К., 1998; Леонтьєва Г. Сільські школи: проблеми збереження та розвитку на початку третього тисячоліття / Г.Леонтьєва. – Суми, 2001; Обдарована молодь України: оцінки сучасного стану та поширення перспективного досвіду роботи з обдарованою молоддю в регіонах України / С.Терпищій, О.Антонова, Р.Науменко та ін. – К., 2008; Головка М. Іміджева та професійна культура майбутнього вихователя / М.Головка // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницького державного університету ім.Г.Сковороди». – 2008. – Вип. 14. – С. 129 – 131; Гуз А. Становлення та розвиток шкільної правової освіти (1991 – 2007 рр.) / А.Гуз. – К., 2009; Баханов К. Державний стандарт загальної середньої освіти: шляхи вдосконалення / К.Баханов // Рідна школа. – 2006. – № 6. – С. 6 – 9.

⁵ Пеняєв С. Школа повинна змінювати суспільство / С. Пеняєв // День. – 2005. 3 верес. – № 141. – С. 4; Бондаренко В. Неприваблива освіта / В.Бондаренко // День. – 2002. 7 черв. – № 101. – С. 4.; Чемберджі М. У постійному самовдосконаленні: українська освіта в контексті реформування / М.Чемберджі // Світло. – 2000. – № 4. – С. 12 – 18.

Слід зазначити, що після набуття державної незалежності в Україні захищено ряд кандидатських та докторських дисертаційних робіт, що містять науковий аналіз окремих аспектів проблеми реформування вітчизняної загальноосвітньої школи, з педагогічних і соціологічних наук⁶. Їх тематика стосується розвитку цілей вітчизняної освіти та співвідношення їх з європейськими, становлення інноваційної освіти, організації навчально-виховного процесу у середніх закладах нового типу.

Аналіз праць, присвячених реформуванню середньої освіти в незалежній Україні, дає підстави стверджувати, що переважають, в основному, дослідження з концептуально-методичних проблем, тому в контексті історичної науки доцільно акцентувати увагу на питаннях розкриття історичної ролі реформування загальноосвітньої школи у здійсненні політики державних перетворень.

Теоретико-методологічною основою дисертації є принципи та дослідницькі методи, що ґрунтуються на вимогах об'єктивного та всебічного аналізу процесу реформування вітчизняної сфери загальної середньої освіти. Робота має міждисциплінарний характер, її концептуальні засади ґрунтуються не лише на основі історичної науки, а й на педагогічних та правознавчих аспектах. Використання друкованих та архівних джерел дає можливість ґрунтовно дослідити проблеми реформування загальноосвітньої школи в незалежній Україні.

Отже, ця проблема знайшла певне відображення у працях сучасних вітчизняних учених. Однак цілісного дослідження цієї теми поки що не зроблено, чим і обумовлений вибір теми дисертаційної роботи.

У другому розділі **«Концептуально-правові засади реформування системи загальноосвітньої школи»** в історичній ретроспективі розглянуто процес розвитку загальної освіти і педагогічної думки на українських землях від Х до ХХ ст. та висвітлено законодавчо-нормативні засади змін у сфері середньої освіти в 90-х роках ХХ ст. та реалізацію їх у незалежній Україні.

Багатомісячний досвід розвитку шкільної справи на українських теренах та сформовані протягом цього часу концептуальні положення вітчизняної педагогіки ведуть від народного виховання до поглядів Г.Сковороди, І.Котляревського, К.Ушинського, С.Русової, П.Блонського, А.Макаренка та В.Сухомлинського і назавжди увійшли до світової педагогічної скарбниці. Їх гуманістичні погляди на освіту і виховання підростаючого покоління актуальні і дотепер. Відповідно, вітчизняні культурно-історичні традиції є основою для подальшого вдосконалення української загальноосвітньої школи. Слід

⁶ Алфімов В. Педагогічні основи організації навчально-виховного процесу в ліцеї: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / В. Алфімов. – К., 1997. – 51 с; Кирда А. Тенденції розвитку цілей освіти у розвинених країнах світу і Україні (друга половина ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А.Кирда. – К., 2005. – 28 с.; Марущенко О. Становлення інноваційної освіти в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук: спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / О. Марущенко. – Харків, 2004. – 20 с.

зауважити, що окремі перетворення в сучасній загальній середній освіті було започатковано ще за радянської доби: навчання дітей з шестирічного віку, перехід на 11-річний термін навчання, профільна підготовка у старших класах. Отже, процес реформування мав наступність.

Формування законодавчих засад вітчизняної середньої освіти в незалежній Україні розпочалося із ухвалення 4 червня 1991 р. Верховною Радою УРСР постанови «Про порядок введення в дію Закону «Про освіту». Ним визначаються загальні засади, система, права та обов'язки учасників навчально-виховного процесу, зокрема і середньої освіти. За досліджуваний період були прийняті закони та постанови, за якими сформувалась законодавча база загальної середньої освіти⁷. Загалом в Україні чинні близько 150 нормативно-правових актів, якими регламентуються відносини в освітній сфері і прямо чи опосередковано торкаються окремих аспектів функціонування загальноосвітніх навчально-виховних закладів⁸. Проте, незважаючи на наявність достатньої кількості законодавчих актів, у процесі реформування спостерігається певний дефіцит нормативної бази. Насамперед це стосується корекційної освіти, оскільки особи з обмеженими можливостями недостатньо інтегровані у суспільство і не мають змоги повноцінно реалізувати себе професійно. Верховною Радою України розроблено законопроект «Про освіту осіб, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (спеціальна освіта)», який пройшов перше читання у 2008 р.

⁷ Закон України «Про загальну середню освіту» від 23 травня 1990 р. – Відомості ВРУРСР. – 1991. – № 34. – ст.451; Постанова Верховної Ради України «Про впровадження мораторію на закриття загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості» від 19 грудня 2008 р. – Відомості ВРУ. – 2009. – № 24. – ст.301; Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні» від 20 березня 2008 р. // База українського законодавства. – Режим доступу до ресурсу: [http://www.zakon.rada.gov.ua.](http://www.zakon.rada.gov.ua;); Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію діяльності загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації» від 13 жовтня 1993 р. // Законодавство України про освіту. – К., 2006.

⁸ Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). – К.: 1994; Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. 23 квіт. – № 33; Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Педагогічна газета. – 2002. січень. – № 1; Державний стандарт базової і повної середньої школи // Освіта в Україні: нормативно-правова база. – К., 2007; Положення про піклувальну раду загальноосвітнього навчального закладу від 5 лютого 2001 р. // Законодавство України про освіту. – К., 2006; Положення про освітній округ від 5 квітня 2006 р. // Освіта в Україні: нормативно-правова база. – К., 2007; Положення про вечірню (змінну) школу // Освіта в Україні: нормативно-правова база. – К., 2007; Положення про загальноосвітню школу соціальної реабілітації // Законодавство України про освіту. – К.: 2006; Загальні критерії оцінювання знань учнів загальноосвітніх закладів за 12-бальною шкалою // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.mon.gov.ua>; Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження плану заходів на 2006 – 2010 роки щодо впровадження профільного навчання учнів 10 – 12 класів загальноосвітніх навчальних закладів» // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.mon.gov.ua>; Програма «Шкільний автобус» // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.mon.gov.ua>.

На основі аналізу законодавчих і нормативних актів зроблено висновок, що чинне законодавство на сьогодні достатньою мірою забезпечує регулювання відносин у системі загальної середньої освіти, проте воно повинно своєчасно реагувати на зміни у цій сфері.

Отже, з прийняттям нових законодавчих та нормативних актів у 90-х роках ХХ – початку ХХІ ст. було визначено основні засади проведення реформ у загальноосвітній школі, що заклали стратегічні завдання та пріоритетні напрями модернізації, результатом якої має стати національна школа, заснована на сучасних світових освітніх стандартах.

У третьому розділі «**Функціонування загальноосвітньої школи в умовах її модернізації**» проаналізовано найбільш важливі зміни, що відбулися у сфері середньої освіти у досліджуваній нами період, з розкриттям особливостей змін у структурі загальноосвітніх навчальних закладів, педагогічному та учнівському контингенті шкіл.

Аналіз засвідчує, що загальноосвітні школи I – III ступенів є найчисельнішим типом закладів: вони становлять 82,15 % від загальної кількості середніх навчальних закладів. Серед них найбільшу питому вагу мають школи, які надають повну середню освіту. Спостерігається тенденція до збільшення чисельності середніх закладів нового типу – гімназій, ліцеїв, колегіумів. Мережа закладів такого типу демонструє високі показники зростання: за досліджуваний період їх кількість збільшилася у більш як 10 разів – з 37 до 583. Це є ознакою часу, оскільки за нових економічних та суспільно-політичних умов зростає зацікавленість і потреба у поглиблених знаннях.

У період останнього десятиліття зазнали скорочення, але продовжують функціонувати, вечірні (змінні) школи. Аналіз статистичних даних вказує на те, що загальноосвітні навчальні заклади цього типу затребувані, оскільки кількість учнів у них збільшилася. Також незначного скорочення зазнала мережа закладів інтернатного типу для дітей з обмеженими можливостями здоров'я та дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Зменшення кількості загальноосвітніх закладів такого типу стало можливим внаслідок інтеграції їх вихованців до денних середніх шкіл.

Переважна більшість середніх освітніх закладів знаходиться у державній власності, кількість яких становить 98,9 %. Відповідно, загальноосвітні навчальні заклади приватної форми власності складають лише 1,07 %. Приватна ініціатива у сфері загальної середньої освіти за роки незалежності не набула поширення з огляду на економічні, правові та психологічні чинники. Недостатнім є законодавче забезпечення приватної справи в системі загальної середньої освіти. Як засвідчує практика, необхідно внести корективи у нормативно-правову базу, якою регулюється діяльність суб'єктів у цій сфері.

За досліджуваний період зазнала скорочення чисельність вітчизняного педагогічного контингенту. Така тенденція зумовлюється комплексом чинників: по-перше, під впливом демографічної кризи зменшилася кількість загальноосвітніх навчальних закладів, отже, вивільнилися ставки; по-друге,

соціально-економічна ситуація першої половини 90-х років ХХ ст. спричинила відтік частини педагогічних кадрів до інших галузей господарства; по-третє, спостерігається падіння престижу вчительського фаху, що зменшує кількість молодих спеціалістів у загальноосвітніх школах України і уповільнює кадрову ротацію.

Аналіз статистичних даних якісного складу вітчизняних педагогічних працівників вказує на їх традиційно високий професійний рівень. Динаміка розподілу за кваліфікаційним рівнем засвідчує достатність високий рівень фахової підготовки освітян. Так, питома вага вчителів основної і старшої школи, які мають вищу освіту, становить 91,4 %, а у молодшій школі – 76,6 %. Для забезпечення якості освітніх послуг та підвищення кваліфікації вчителі відвідують курси різних напрямів: планової перепідготовки, атестації з предмета, підтвердження категорії, післядипломної педагогічної освіти, про нові можливості навчання, роботи з обдарованими дітьми та різноманітні тренінги.

Автор приділяє особливу увагу державній політиці, яка спрямована на оптимізацію кадрового ресурсу, а також європейським підходам до діяльності педагогічного працівника та можливості їх застосування в Україні: комп'ютеризація робочого місця, електронні навчальні програми та відповідне методичне забезпечення, введення посад асистентів для додаткової навчальної роботи (перевірка зошитів, індивідуальна робота з учнями) тощо. Фахівці-освітяни пропонують розмежування педагогічної професії на два корисних види – власне вчителів та менеджерів освіти, що мало б сприяти інтенсифікації діяльності педагогів. На впровадження подібних нововведень постає перспектива збільшення фінансування середньої освіти.

У розділі звертається також увага на негативні моменти в розвитку галузі середньої освіти у досліджуваній період. Так, по-перше, скоротилася кількість загальноосвітніх навчальних закладів, що обумовлено зниженням демографічних показників народжуваності. По-друге, середня освіта залишається фемінізованою галуззю. По-третє, значною є питома вага вчителів пенсійного віку в педагогічних колективах середніх навчальних закладів, що, у свою чергу, уповільнює кадрову ротацію. Визначені також проблеми, які перешкоджають оптимальному розвитку загальноосвітньої галузі: падіння престижності педагогічного фаху, невідповідність оплати праці вчителів сучасним стандартам, загальне недофінансування потреб освітньої галузі.

Здійснений аналіз стану шкільної мережі у сільській місцевості вказує на те, що вона знаходиться не в кращому стані, наслідком чого є збільшення кількості закладів з малою чисельністю учнів, а у деяких випадках і закриття малокомплектних шкіл. Такий стан зумовлює необхідність посилення уваги до проблем сільської школи від держави до місцевої громади. Для збереження перспективи розвитку загальноосвітніх закладів села на державному рівні ухвалено програму «Шкільний автобус», затверджено низку законодавчих актів щодо підтримки освітньої сфери села: указ Президента України «Про схвалення основних засад розвитку соціальної сфери села» (16 січня 2003 р.), у проєкті

наказ про дозвіл на зменшення кількості учнів у класах-комплектах з п'яти до трьох осіб, обов'язкова згода місцевої громади на закриття навчального закладу, запровадження мораторію на закриття сільських шкіл.

Як засвідчує наведений у розділі матеріал, місцеві громади села вживають заходів для збереження середніх шкіл: власними силами або за сприяння місцевих підприємств, благодійних ініціатив будують, ремонтують, відновлюють шкільні приміщення. Доброю практикою стала інтеграція дитячих садків та загальноосвітніх шкіл у єдині навчально-виховні комплекси. Агрофірми, місцеві автотранспортні підприємства долучаються до програми «Шкільний автобус» і власним автотранспортом здійснюють підвіз педагогів та учнів до шкіл.

Отже, за досліджуваний період відбулися зміни у вітчизняній мережі середніх навчальних закладів, чисельності учнівського і педагогічних колективів. Під впливом демографічної ситуації їх кількість помітно зменшилася. У складному становищі опинилася сільська школа, більшість закладів якої стали малокомплектними. Натомість збільшилась чисельність навчальних закладів нового типу (гімназії, ліцеї, колегіуми), як відповідь на умови часу та потребу у ґрунтовній профільній підготовці.

У четвертому розділі «**Перебудова навчального процесу у ході реформування середньої освіти України**» розглядаються зміни, що відбулися у формах і методах навчального процесу, критеріях оцінювання знань учнів у загальноосвітніх навчальних закладах.

Автор підтримує дискусію щодо змісту освіти: його оновлення і узгодження із сучасними потребами суспільства та інтеграцією до європейського та світового освітніх просторів. На сьогодні введено навчальні програми з урахуванням компетентнісного підходу, що покладений в основу європейських освітніх програм, але продовжується обговорення цього питання у педагогічних колах. Зважаючи на завантаженість і переобтяження шкільних програм, фахівці порушують питання про широке використання у навчальному процесі комп'ютерних та мультимедійних технологій. Також ставиться питання про впровадження дистанційних форм навчання у загальноосвітній школі. Останній аспект вимагає всебічного теоретичного вивчення, а також наявності у кожному загальноосвітньому закладі відповідної матеріальної бази (комп'ютерів, програмного забезпечення з навчальних дисциплін, підключення до мережі Internet). Безперечно, що для дітей, які не мають змоги відвідувати навчальний заклад, дистанційне навчання може бути можливістю отримати середню освіту.

Наводяться матеріали щодо використання у загальноосвітніх навчальних закладах інноваційних методик навчання з використанням інтерактивних форм роботи як у початковій, так і старшій школах. Так, учні початкових класів окремих шкіл Львова навчаються за оригінальними інтерактивними методиками, спрямованими на розвиток пізнавальних здібностей першачків та зацікавлення до навчання. У «Європейському колегіумі» Києва використовується інноваційна програма, спрямована на розвиток

інтелектуальних здібностей обдарованих дітей, а її складові охоплюють усі ступені загальноосвітньої школи. Автор вказує на той аспект, що інноваційні методики навчання більшою мірою застосовуються під час проведення уроків педагогами закладів нового типу (гімназій, ліцеїв та колегіумів).

У розділі звертається увага на спроби замінити традиційну форму уроку іншими формами, в яких має здійснюватись навчальний процес. Оптимальною формою заміни уроку може стати модульно-розвиваюча система, яка загалом отримала позитивні відгуки фахівців, але одночасно вони застерігають від можливих проблем: необхідності адаптування навчального матеріалу в модулях, до відповідних вікових груп учнів, наявності достатньо великої перерви між модулями, звідки впливає ймовірність призабування матеріалу школярами, а також відсутності зміни діяльності за предметами. Відповідно застосування модульної системи можливе не в усіх навчальних закладах, проте це не означає відмови від такої системи.

Однією з форм розвитку пізнавальної активності та творчого самовдосконалення учнів є інтелектуальні змагання як всеукраїнського, так і міжнародного рівня, різноманітні конкурси, турніри тощо. У дисертації акцентується увага на тому, що у більшості школярів є певні недоліки в інтелектуальному розвитку, тому шкільним методистам і психологам необхідно розробляти програми на розвиток інтелекту учнів, тренінги з прикладної психології.

Значна увага приділена питанню впровадження профільного навчання у старших класах загальноосвітньої школи. На основі аналітичного розгляду нормативних актів та фактологічного матеріалу зроблено висновок, що профільне навчання старшокласників є актуальним за сучасних умов. Водночас вказано на ризики, які можуть з'явитися при запровадженні профільного навчання: перевантаження учнів, проблеми фінансування, звуження навчання до поглибленого вивчення окремих предметів та підготовки за визначеними спеціальностями, трансформація профільних класів на курси підготовки до вступу у вищі навчальні заклади. При цьому ймовірно випадання малокомплектних шкіл з проекту профільного навчання, зумовлене особливістю функціонування таких закладів. Недостатнє наповнення класів цих навчальних закладів зробить неможливим поділ учнів на профільні групи, а також існуватимуть проблеми з педагогічними кадрами для забезпечення викладання дисциплін відповідного напрямку. Проте за умови підвезення учнів старших класів основної школи та старшокласників до повнокомплектних шкіл ці школярі отримають профільну підготовку.

У розділі також розглянуто заходи щодо модернізації поточного та підсумкового оцінювання рівня знань учнів середніх шкіл: 12-бальної системи оцінювання та зовнішнього незалежного оцінювання. На основі статистичних даних автор доводить, що запровадження 12-бальної шкали оцінювання позитивно позначилося на скороченні кількості учнів-другорічників у вітчизняних загальноосвітніх закладах. При цьому такий процес має і недоліки, оскільки нівельовано шкалу негативної оцінки. Таким чином, учні, які мають

низький рівень знань за новою системою оцінювання, атестуються і переходять до наступного класу.

На основі аналізу джерел визначено процес впровадження підсумкової атестації випускників загальноосвітніх шкіл у формі тестових завдань. На основі аналітичного розгляду фактологічного матеріалу і нормативних актів, якими регулюється цей процес, зроблено висновок, що він був складним і тривалим, а дискусія щодо доцільності такої форми підсумкового контролю знань триває і дотепер.

Отже, модернізаційні тенденції в освітньому процесі вітчизняних загальноосвітніх шкіл у досліджуваній період переважно стосуються методів навчання (впровадження інтерактивних методів з використанням комп'ютерної та медійної техніки). Зміни торкнулися системи оцінювання знань учнів: замість 5-бальної почала застосовуватись 12-бальна шкала.

У **висновках** узагальнено результати дисертаційного дослідження та викладено основні положення, що виносяться на захист:

- історіографічний аналіз праць дає змогу зробити висновок, що в історичній літературі проблема реформування вітчизняної загальноосвітньої школи у незалежній Україні не була предметом окремого спеціального дослідження. Ця проблема досліджувалась фрагментарно, лише в окремих аспектах. Залучена до дисертації наявна джерельна база є достовірною і дає змогу повно дослідити обрану тему;

- сучасна нормативно-правова база вітчизняної загальної середньої освіти в цілому достатньо забезпечує регулювання відносин у цій сфері, хоча об'єктивно ще існують прогалини в законодавстві. Насамперед це стосується прийняття нормативного акта щодо освіти осіб з обмеженими фізичними або розумовими можливостями, а також чіткішого унормування діяльності середніх освітніх закладів приватної форми власності, які у сучасному законодавстві в першу чергу розглядаються як суб'єкти підприємницької діяльності. Зважаючи на це, приватна ініціатива у сфері середньої освіти майже відсутня: приватні загальноосвітні школи становлять 1,05 % від загальної кількості середніх навчальних закладів. Державною національною програмою «Освіта» (Україна XXI століття), Національною доктриною розвитку освіти, Законом України «Про освіту», Законом України «Про загальну середню освіту», який є законом прямої дії, а також підзаконними нормативними актами (постанови, накази, положення, інструкції тощо) визначено основні концептуальні засади реформування вітчизняної загальноосвітньої школи, серед яких головними є демократизація та відхід від авторитарної педагогіки, доступність і всеохопність середньої освіти, поєднання вітчизняного досвіду і сучасних світових інновацій, розбудова національної школи з урахуванням регіональних особливостей України;

- внаслідок демографічної кризи зменшилася чисельність учнів середніх шкіл (найменша кількість населення у віці до 14 років) і, відповідно, зазнала скорочення вітчизняна мережа загальноосвітніх навчальних закладів. У цьому контексті існує проблема шкільної мережі у сільській місцевості. Хоча сільські

школи переважають у державі (вони становлять 66 % від загальної кількості загальноукраїнської мережі середніх навчально-виховних закладів). Проте сільські загальноосвітні заклади зазнають щорічного скорочення і переходять до стану малокомплектних. У цілому становище сільської школи залишається складним: слабкою є матеріально-технічна база, існує проблема з педагогічними кадрами. Із загальним зменшенням населення дитячого та підліткового віку скорочується і мережа інтернатних закладів для дітей з вадами розвитку та дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. На кількість шкіл-інтернатів також вплинуло, але несуттєво, впровадження європейської практики інтегрованого навчання таких дітей у звичайних загальноосвітніх закладах, а також проживання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у дитячих будинках сімейного типу, які так само виходять з контингенту вихованців середніх закладів інтернатної форми. Позитивною тенденцією є зростання кількості загальноосвітніх закладів нового типу: гімназій, ліцеїв, колегіумів. Ці шкільні заклади, реагуючи на зміни ринку праці в умовах трансформації соціально-економічної та політичної системи України, пропонують ґрунтовну профільну підготовку учнів, здійснюючи її на достатній матеріально-технічній базі та методичному забезпеченні, використовуючи інноваційні технології та авторські методики, співпрацюючи з вищими навчальними закладами. Питома вага учнів, які навчаються у середніх закладах нового типу, становить 10,5 % від загальної кількості вітчизняного учнівського контингенту. У випускників базової середньої школи переважає тенденція до продовження навчання у старшій школі (їх чисельність становить майже 63 % від загальної кількості тих, хто закінчив 9-й клас);

– за досліджуваній період під впливом комплексу об'єктивних і суб'єктивних факторів (зменшення чисельності учнівського контингенту, скорочення мережі середніх шкіл, недостатнього фінансування освітньої сфери, втрати престижу вчительського фаху тощо) зменшилася чисельність педагогічних працівників. Наявними є стійка тенденція до старіння учительських кадрів і недостатнє наповнення педагогічних колективів молодими спеціалістами. Це обумовлює проблему кадрової ротації галузі. Відтак, у школі спостерігаються труднощі щодо сприйняття вчителями пенсійного віку сучасних інноваційних методик з використанням медійних засобів навчання та є імовірність виникнення психологічного непорозуміння поколінь у взаєминах між учнем і педагогом. Середня освіта і надалі залишається фемінізованою галуззю. Позитивною тенденцією є певне покращення якісного складу вчительських кадрів: переважна більшість педагогічних працівників вітчизняних загальноосвітніх навчальних закладів мають фахову вищу освіту, близько 70 % педагогів – кваліфікаційну категорію спеціалістів першої та вищої категорій, а 21,6 % з них – з педагогічним званням старшого вчителя та вчителя-методиста;

– спостерігається трансформація змісту навчання, яка полягає у наближенні державного стандарту загальної середньої освіти до світових стандартів з урахуванням компетентнісного підходу. Є намагання в окремих

школах (Донецьке експериментальне об'єднання шкільних модулів), як альтернативу класно-урочній системі запровадити модульно-розвиваючу форму, а також надходять пропозиції впровадити дистанційну форму навчання у середній школі. У навчальному процесі частіше застосовуються інтерактивні методи з використанням комп'ютерної та мультимедійної техніки, розвиваючі методики спрямовані на самостійну пізнавальну діяльність учнів. Як один із варіантів реалізації принципу особистісного навчання у старшій школі запроваджується профільне навчання та елективні курси у старших класах основної школи, що дасть можливість повніше розвивати здібності і нахили школярів. Разом з тим виявлено характерні проблеми, які виникають на цьому етапі: недостатня комп'ютеризація середніх закладів та підключення їх до мережі Internet, повільно розробляється вітчизняна електронна навчально-методична база шкільних дисциплін. Здійснено зміну критеріїв оцінювання успішності школярів – замість 5-бальної впроваджено 12-бальну шкалу оцінювання знань, яка загалом була схвально сприйнята учасниками навчально-виховного процесу;

– існуючими тенденціями розвитку вітчизняної загальної середньої освіти є скорочення мережі загальноосвітніх навчально-виховних закладів при одночасному зменшенні кількості учнівських та педагогічних колективів. Можна спрогнозувати, що при існуючій демографічній кризі ця перспектива збережеться і надалі. Позитивними тенденціями ми вважаємо перехід національного стандарту середньої освіти на світові освітні стандарти, інформатизацію загальноосвітніх закладів, проведення експерименту в пілотних школах щодо впровадження європейської практики навчання дітей з особливими потребами у звичайних учнівських колективах. Позитивні результати цього експерименту вказують на перспективу запровадження інтегрованого навчання дітей-інвалідів. При істотному збільшенні фінансування на потреби галузі середньої освіти загальноосвітні заклади мають перспективу повністю перейти на сучасні методи навчання (комп'ютеризація класів та робочого місця вчителя, використання інтерактивних методів навчання, вітчизняного електронного методичного забезпечення), можливе запровадження європейської практики посади помічника вчителя-предметника та окремої посади класного керівника в основній та старшій школах. Загалом процес реформування загальної середньої освіти в Україні продовжується.

Серед рекомендацій стосовно модернізації галузі основними є збільшення державного фінансування, вживання заходів для піднесення статусу в суспільстві педагогічного працівника і престижності його праці, долучення суспільства на рівні місцевих громад до розв'язання проблем шкіл, розробка комплексного плану щодо збереження мережі загальноосвітніх закладів у сільській місцевості та забезпечення його дієвим механізмом реалізації, усунення наявних прогалин в освітньому законодавстві та, за можливості, здійснення його кодифікації, продовження роботи над удосконаленням і оптимізацією змісту освіти. До перспективних завдань науково-дослідної роботи в освітянській сфері можна віднести розширення хронологічних рамок

дослідження, дослідження проблеми становлення і розвитку окремих типів середніх навчально-виховних закладів та шкільної мережі у сільській місцевості, вивчення практики запровадження зарубіжного досвіду у сфері вітчизняної загальної середньої освіти, аналіз нормативно-правової бази загальної середньої освіти.

Список опублікованих праць за темою дисертаційного дослідження:

1. Махінько А.І. Реформування середньої освіти в Україні (90-ті рр. ХХ – перші роки ХХІ ст.) / А.І. Махінько // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – Спец. вип. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2007.– С.140 – 148.
2. Махінько А.І. Сільська школа в умовах реформування середньої освіти: проблеми і перспективи / А.І. Махінько // Українознавство. – 2009. – № 3 – К.: НДІ українознавства МОН, 2009. – С.164 – 165.
3. Махінько А.І. Реформування середньої школи у незалежній Україні / А.І.Махінько // Вісник Академії праці і соціальних відносин ФПУ. – 2009. – № 5. – К.: АПСВ ФПУ, 2009. – С. 124 – 126.
4. Махінько А.І. Інновації в навчальному процесі у контексті реформи середньої школи сучасної України / А.І. Махінько // Історичні записки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Вип. 23. Ч. 2.: Зб. наук. праць. – Луганськ, 2009. – С.80 – 85.
5. Махінько А.І. Проблеми реформування системи загальної середньої освіти в Україні на початку ХХІ ст. / А.І. Махінько // Актуальні політичні та соціально-економічні проблеми історії України. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / Національний аграрний університет. – К., 2008. – С.148 – 153.
6. Махінько А.І. Реформування середньої школи в незалежній Україні / А.І. Махінько // Динаміката на сьвременната наука – 2009. Матеріали за V международна научна практична конференция. – Т. 6: История, философия, политика. – София: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2009. – С.14 – 15.

АНОТАЦІЇ

Махінько А.І. Реформування загальноосвітньої школи в незалежній Україні (90-ті роки ХХ століття – початок ХХІ століття): історичний аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2011.

Дисертаційне дослідження присвячене реформуванню загальноосвітньої школи в Україні періоду розбудови та становлення незалежної держави кінця ХХ століття (90-ті роки) та початку ХХІ століття. Проаналізовано чинну законодавчо-нормативну базу і практику реалізації її положень, розкрито зміни у сфері середньої освіти і на основі аналізу подій періоду, що досліджується, зроблено висновки про те, що цей період характеризується інтенсивним процесом реформування, приведенням вітчизняної освітньої сфери до світових стандартів. Розкрито особливості функціонування загальноосвітніх навчальних закладів в умовах здійснення політики реформування середньої освіти. У цьому напрямі акцентовано увагу на проблемах середніх шкіл у сільській місцевості. Зроблено висновки про підсумки розвитку і реформування середньої школи за досліджуваний період, а також подальшу модернізацію сфери загальної середньої освіти.

Свідченням актуальності та важливості питання є інтерес до проблем з боку держави і суспільства щодо оптимізації системи загальної середньої освіти в сучасній Україні.

Ключові слова: незалежна Україна, загальноосвітня школа, середня освіта, реформа освіти, профільне навчання, малокомплектна школа, учасник навчально-виховного процесу, система оцінювання.

Махінько А.И. Реформирование общеобразовательной школы в независимой Украине (90-е годы ХХ века – начало ХХІ века): исторический аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова. – Киев, 2011.

В диссертационном исследовании раскрыт процесс реформирования общеобразовательной школы в Украине периода становления независимого государства конца ХХ века (90-е годы) и начала ХХІ века. На основе анализа широкой источниковедческой базы, основу которой составляют архивные и опубликованные документы, нормативные акты, дополненные фактологическим материалом, показано, что развитие среднего образования является достаточно сложным историческим процессом, который тесно переплетен и обусловлен ходом социально-экономической и политической жизни нашей страны.

В работе дан анализ правового и научно-методического обеспечения осуществления реформы общеобразовательной школы. Рассмотрены

систематизированная действующая законодательная база, а также практика реализаций ее положений, которые свидетельствуют об основной сформированности правового поля функционирования отечественной общеобразовательной школы, однако есть моменты, которые требуют усиления работы в направлении усовершенствования нормативных положений среднего образования.

Рассмотрены особенности функционирования общеобразовательных школ в условиях реформирования сферы среднего образования. Вследствии демографического кризиса сократилась общая численность детей школьного возраста, что в свою очередь уменьшило количество общеобразовательных заведений, однако при этом наблюдается тенденция к возрастанию числа учебных заведений нового типа (гимназий, лицеев, колледжумов), обусловленная либерализацией общественных и экономических отношений. Изменения также затронули кадровый потенциал сферы среднего образования. В результате падения престижа учительского труда наблюдается старение отечественного педагогического контингента.

Раскрывается суть государственной политики, направленной на оптимизацию кадрового ресурса отрасли, а также на европейских подходах к деятельности педагогического работника и возможностях их применения в Украине (компьютеризация рабочего места, электронные образовательные программы и соответствующее методическое обеспечение, наличие ассистентов дополнительной работы и т.п.). На основе анализа событий исследуемого периода сделан вывод о том, что данный период характеризуется интенсивным процессом реформирования и приведением отечественной сферы среднего образования к европейским и мировым стандартам. В этом ракурсе рассматриваются изменения в структуре средних учебных заведений, ученических и педагогических контингентах, формах и методах учебного процесса. Отдельно рассмотрено проблему средних школ в сельской местности и приведены примеры решения этой проблемы, как на государственном, так и на местных уровнях.

Для обеспечения эффективного функционирования общеобразовательных школ важно увеличить государственное финансирование образования, прибавляя также и ассигнования из местных бюджетов. Решение указанного вопроса даст возможность успешно разрешать проблемы школы с целью предоставления качественных образовательных услуг. Накопленный отечественный опыт в сфере среднего образования дает возможность определить наиболее актуальные проблемы, найденные оптимальные пути решения которых усилят эффективность реформ и повысят качественный уровень отечественного среднего образования.

Ключевые слова: независимая Украина, общеобразовательная школа, среднее образование, реформа образования, профильное обучение, малокомплектная школа, участник учебно-воспитательного процесса, система оценивания.

Mahinko A.I. Reforming of comprehensive school of independent Ukraine (nineties years of the XX-th century – the beginning of the XXI-st century): historical aspect. – Manuscript.

Thesis for obtaining scientific degree of the candidate of historical sciences, specialization 07.00.01 – History of Ukraine. – National M. P. Dragomanov Pedagogical University. – Kyiv, 2011.

This dissertation is dedicated to the reformation of the school providing general education in Ukraine in the period from the reorientation and formation of the independent country at the of nineties years of the XX-th century to the beginning of the XXI-st century. The operating legislative and normative base and the practice of realization of its positions were analyzed, the changes in the sphere of secondary education are opened up in this work. On the basis of analysis of the events of the researching period is concluded that this period is characterized by intensive process of reformation and bringing the domestic educational sphere to the world standards. The features of functioning of the general education establishments are opened up in the conditions of realization of the policy of reformation of secondary education. In this direction the attention is accented on the problems of secondary schools in the countryside. The conclusions are drawn about the results of development and reformation of the secondary school and also about subsequent modernization of the sphere of general secondary education.

The evidence of actuality and importance of the question is the interest to the problem on the part both the state and community.

Key words: independent Ukraine, school providing general education, secondary education, reform of the education, profile education, little complete school, participant of the teaching educational process, system of evaluation.

Підп. до друку 15.12.2010. Формат 60×90¹/₁₆. Папір. офс. Гарнітура “Таймс”. Друк. офс.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9. Наклад 100 прим. Зам. 655.

Віддруковано у видавництві “ЛОГОС” з оригіналів автора.
Свідоцтво ДК № 201 від 27.09.2000 р.
01030, Київ-30, вул. Богдана Хмельницького, 10, тел. 235-6003

сканувати